

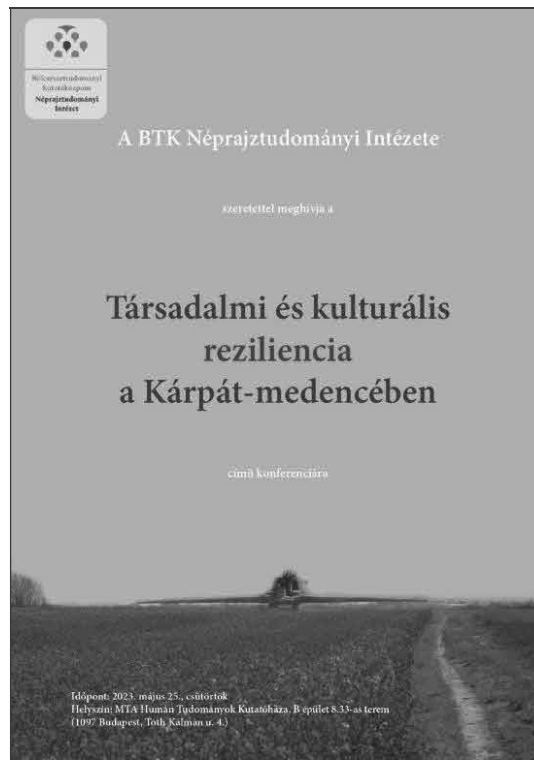
**Társadalmi és kulturális reziliencia a Kárpát-medencében
(Budapest, 2023. május 25.)**

A BTK Néprajztudományi Intézetben kétéves kutatási program van folyamatban az ELKH támogatásával *Kárpát-medencei közösségek társadalmi és kulturális rugalmasságának/ellenállóképességének vizsgálata – Néprajzi kutatások a nemzeti örökség és a hagyományok szolgálatában* címmel. Az ökológiai kutatásokban meghonosodott reziliencia (ellenállóképesség) fogalma a társadalomtudományokban is fontossá vált. A társadalmi reziliencia a közösségek képessége arra, hogy a külső stressz- és sokkhatásokkal megbirkózzanak, belőlük kilábaljanak vagy alkalmazkodjanak – identitásukat megtartva. Ma a vidéki közösségek számtalan kihívással szembesülnek: a globalizáció, a kisebbségi lét, a peremhelyzet mellett az elöregedés, elvándorlás, valamint a járványhelyzet és a klimatikus változások is fokozottan sújtják e sérülékeny közösségeket. A projekt célja a folytonosság és átalakulás mozgatórugóinak, dinamikájának megértése, illetve ennek ismeretében alkalmazott néprajzi támogatás nyújtása a kényszerítő körülmények által szorongatott közösségek számára. A magyar néprajzi kutatások jelentős eredménye, hogy – főként a nemzeti örökség és a hagyományok terén – egy vagy akár több gazdagon adottsolt „alapállapot” is kiválasztható a Kárpát-medence szinte valamennyi kistája, de ugyanígy az Európán kívüli magyar közösségek esetében. Így a társadalmi rugalmasság/ellenállás különböző változatainak összehasonlító elemzésére is lehetőségünk nyílik.

A kutatócsoport 2022 novemberében tartotta első nagyobb rendezvényét, amikor műhelykonferencia keretében számoltak be az elsődleges kutatási eredményekről. Most viszont egy nagyobb volumenű és szélesebb közönséget megszólító konferencia keretében mutatták be a Kárpát-medence különböző tájegységein gyűjtött anyagokat, valamint értekeztek a reziliencia paradigma értelmezési keretként való hasznosíthatóságáról a társadalmi és kulturális folyamatok leírásában. A rendezvényhez vendégelőadóként kapcsolódtak a PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, a BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet és a DE GYGYK Társadalomtudományi Tanszék oktatói is.

Az első szekció során a reziliencia fogalmi keretével és az elmélet alapkérdéseivel foglalkoztak a kutatók. Lovas Kis Antal abból indult ki, hogy mára a rezilienciát a komplex (térbeli) rendszerek egyik sajátosságának is tekinthetjük. Majd megvizsgálta, meddig szélesíthető a vizsgálat köre, és beszélhetünk-e általánosságban egy térség társadalmi rezilienciájáról, amikor jól láthatóan térben és időben hullámzó az alkalmazkodás hatékonysága és a működőképesség paraméterei. A nagyváradi központú történelmi bihari térség ártándi határátkelőjéhez közeli településeire fókuszálva arra a következtetésre jutott, hogy a trianoni határmegvonás krízisét oldotta a határ szerepének Eu-

rópai Unió csatlakozást követő átértékelődése, ám az egyes települések esetében is sajátos, folyamatosan változó egymást váltó vagy egy időben zajló alkalmazkodási stratégiák sikeréről vagy kudarcáról beszélhetünk. Mészáros Csaba előadásában azt gondolta végig, hogy az antropológia hogyan tudja befogadni a reziliencia-paradigmát, illetve mivel járulhat hozzá ehhez az elméleti kerethez. Bemutatta, hogy a reziliencia fogalma, illetve a fogalom használatához köthető szemlélet- és beszédmód jelentős mértékben hatott arra, ahogy az antropológiai kutatások látják és láttatni kívánják egyes közösségek működését. Ez különösen azon kortárs kutatásokban érhető tetten, amelyek arra hívják fel a figyelmet, hogy mind a természeti hatóerők, mind a társadalmi ágenciák folytonosan változó szocionaturális közege állandó adaptációra készíteti az egyes közösségeket. Babai Dániel és munkatársai a tájhasználatot vizsgálták, ami az emberi közösségek és a biológiai rendszerek közötti összekötő kapocs. A külterjes, hagyományos gyepegzalkodás és kaszálóhasználat gyakorlatainak a gyepek rezilienciájára gyakorolt hatását a Keleti-Kárpátokban, Gyimesben kutatták. A hegyvidéki közösség helyi gazdasági stratégiái jelentős mértékben az állattartásra épülnek. Ennélfogva a téli takarmányt biztosító kaszálórétek mint természeti erőforrások fontos szerepet játszanak a társadalmi-ökológiai rendszerek működésében.

Szabó Á. Töhötöm előadásában azt mutatta be, hogy a társadalmi, gazdasági és politikai átrendeződések hatására a valamikor hangsúlyosan az endogén erőforrásokra támaszkodó erdélyi faluközösségek egyre inkább függővé váltak a külső, exogén erőforrásoktól. A külső erőforrásoktól való függést mindezek mellett a vidéki térségek magára hagyása is kísérte, hisz a komplex nemzeti és globális folyamatoknak kitéve a falvak olyan problémákkal szembesültek, amelyeket maguk nem tudtak megoldani. Szilágyi Levente szintén erdélyi terepen végzett kutatást mutatott be. Egy szatmári sváb település, Csanáros régi és új agrártársulásainak és -szövetkezeteinek gazdasági működését, egymáshoz való viszonyát és a lokális társadalomban betöltött funkcióikat vizsgálta meg előadásában. A szocialista mezőgazdasági termelőszövetkezetek immáron önkéntes alapon létrehozott utódszervezetei a hosszúra nyúlt átmeneti időszakban egyrészt ellensúlyozni tudták az újraparasztosodással vagy kényszerparasztosodással együtt járó elszegényedést, másrészt – főként az elmúlt évtizedben – az a vád éri őket, hogy monopol helyzetüket kihasználva, gátolják az egyéni és családi gazdálkodói réteg megjelenését.

A második szekció előadói olyan társadalmi dinamikákat mutattak be, melyeket olyan közösségekben tapasztaltak, ahol a rezilienciát úgy tudták elérni, hogy a külső stresszhatásokra rugalmassággal, kreativitással és magas fokú alkalmazkodással reagáltak. Farkas Judit 2007-től végez kutatást hazai ökofalvakban. Ezeknek a kisközösségeknek a célja egy olyan független életforma kialakítása, amely rugalmasan tud alkalmazkodni a körülményekhez, és képes kibillent helyzetben is működőképes maradni. Modelljük maga a természet, annak komplex rendszere és a változásokra reagáló működése. Az előadás fókuszában annak bemutatása állt, hogy a magyarországi ökofalulakók miként élik meg a kibillent helyzeteket (Covid-karantén, az orosz–ukrán háború következtében előálló ellátási problémák, szárazság), és miként helyezik el magukat a jelenkori krízis-világképben. Turai Tünde előadásában azt mutatta be, hogy a gazdaságilag és társadalmilag leszakadó kistérségek családjai hogyan birkóznak meg fennmaradásuk érdekében olyan komplex stresszhelyzetekkel, melyekre a lokális intézményrendszer nem biztosít elegendő vagy kielégítő lehetőséget. A lokális élettér alternatívái mellett – vagy éppen ezek hiányában – a migráció olyan pályákat tesz elérhetővé a magyar nők számára, ami által helyre tudják állítani az elveszített egyensúlyt. Balatonyi Judit előadásában értelmezte azt a társadalmi jelenséget, hogy a Covid-időszakban Magyarországon megnőtt mind a házasságkötések, mind a válások száma. Az emberek nem pusztán elhalasztották vagy éppen megtartották a házasságkötéseiket, illetve döntöttek a válásuk felől, hanem nagyon is taktikusan gondolkodtak. A megváltozott körülmények ellenére ragaszkodni igyekeztek az „eredeti” elképzeléseikhez, vagy bizonyos elvárásaikról lemondva, újakat kijelölve újraterveztek, átszerveztek, új, megfelelő, „igazi” rítusokat „alkottak”. Ahogy a korábbi társadalmi struktúrák, normák, társadalmi szerepek, ideálok és rítusok ideiglenesen érvényességüket veszítették, új normák, ideo-

lógiaik és régi-új rítusok, újabb struktúrák kerültek forgalomba. Reziliencia szükséges a régi gyakorlatok és értékek, de egyben az új rítusok és ideológiák elfogadásához is. Bognár Szabina egy konkrét szokás, a horvátkimle Borbála-járás kapcsán mutatta be, milyen lehetőségei vannak egy közösségnek a többször elsíratott hagyományai újjáélesztésére, s miként hat vissza a közösség életére, ha kihalófélben lévő hagyományai – a korszellemhez igazítva – új életet lehel. Felhívta a figyelmet továbbá arra is, mit jelent egy közösség számára, ha a néprajztudomány felfedezi és a „hivatalos” néprajzi szokás- és tudáskanonba illeszti szokásait. Megjegyzendő, hogy az előadó meghívására jelen voltak a konferencián horvátkimleiek is, akik aktívan részt vettek a vitákban, beszélgetésekben. Ispán Ágota ehhez a gondolatkörhöz csatlakozva szintén a hagyományos kulturális gyakorlatok reprodukálásának jelentőségéről tartott előadást. A Mezőcsáti járáshoz tartozó Tiszatarján kapcsán azt elemzte, hogy egy különös néprajzi jellegzetességekkel nem bíró, gazdasági és infrastrukturális szempontból „elmaradottként” jellemzett település miként kezdte el felértékelni hagyományait, hogyan használja azokat a helyi identitás és kohézió növelését célzó közösségfejlesztő projektekben, illetve hogyan épít köré egy olyan brandet, amely gazdasági erőforrásként szolgálhat a helyi vállalkozások számára.

A harmadik, egyben utolsó szekció a reziliencia-jelenség egy másik igen fontos aspektusára, az ellenállóképességre, a „visszapattanásra” épülő túlélési gyakorlatokra helyezte a hangsúlyt. Nagy Zsolt előadásában a közelmúlt Covid-járványa által okozott kríziskezelést helyezte fókuszba. Egy erdélyi, Maros menti település, Udvarfalva virágtermelőinek kényszerstratégiáit és -gyakorlatait mutatta be. Feltárta, hogy a koronavírus által előidézett globális jelenség milyen formákban nyilvánult meg lokálisan egy olyan településen, ahol közel 70 család él a dísznövények termesztéséből és eladásából, továbbá hogy e krízishelyzet miként vált az ő életükben identitásformáló tényezővé. Balogh Pál Géza bemutatta, hogy a közelmúlt globális gazdasági színterről indult válságokra a magyarországi sajtókészítéssel foglalkozó termelők milyen válaszokat adtak és milyen innovációkat vezettek be. A reziliencia fogalmából kiindulva elemzte gazdasági gyakorlatuk, döntéshozataluk ez irányba mutató elemeit, a válságokra való felkészülés módjait, valamint azt, hogy milyen kilátásokkal készülnek a jövő hasonló, kívülről érkező válsághelyzeteinek átvészelésére. Györfy Eszter a csíki és máramarosi ruszin és román eredetű, de nyelvükben elmagyarosodott görögkatolikusok identifikációs küzdelmeiről és alkalmazkodási gyakorlatairól tartott előadást. A hosszú távú akkulturációs, asszimilációs folyamatok eredményeként közösségeikben a különféle nyelvi, vallási, kulturális elemek sajátos egymásba fonódása figyelhető meg. Lévéen hogy a magyar nyelvterület peremén található kulturális kontaktzónákban, etnikailag és vallásilag vegyes településeken élnek, a „köztesség” és az összetett identifikációk a 20. század kritikus időszakában is lehetővé tették számukra a különböző kötődések közti választásokat, sőt, azok esetleges későbbi felülírását

is. Végül pedig Svégel Fanni mutatta be előadását a szocializmus ellenállási mozgalmairól, különösképpen az 1973-as terhességmegszakításra vonatkozó jogi szabályozás status quoja védelmében létrejött aláírásgyűjtési akcióról. Reflektált a formálódó demokratikus ellenzék csoportszerveződési mechanizmusaira, valamint a hatalommal szembeni ellenállás lehetőségeire. A Kádár-korszak első alulról szerveződő, 1553 aláírást összegyűjtő akciója nem kanonizálódott az ellenzék történetében, mivel a demokratikus ellenzék nem kérdőjelezte meg a fennálló patriarchális kultúrát, csupán a fennálló államszocialista rendszert.

A konferencián elhangzott előadások írásos változata rövidesen írásban is megjelenik. A BTK Néprajztudományi Intézet évkönyvében, az *Ethno-Lore* XL. kötetében az érdeklődőknek lehetőségük lesz arra, hogy mindezeket elolvassák.

TURAI TÜNDE

I. Pincehelyi Pille Konferencia

A VI. Pincehelyi Pille Fesztivál szakmai kísérőrendezvénye (Pincehely, 2023. június 3.)

A megjelenteket (az előadókat, valamint Döbrököz, Szakály képviselőit, a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület titkárát, helyi érdeklődőket) Kuvik Istvánné képviselő asszony, a Pincehelyért Egyesület elnöke köszöntötte és ő volt a program levezetője is egyben.

Először egy kb. 25 perces filmösszeállítás került bemutatásra, amely az első, 2015-ös Pille Fesztiváltól a 2022. július eleji Pincehelyi Lakodalmas Találkozóig tartott. Ezt elnök asszony szöveges kiegészítése, tartalmi ismertetője kísérte.

Ezután Balázs-Kovács Sándor néprajzkutató, a Wosinsky Mór Megyei Múzeum ny. főmuzeológusa tartott előadást a Tolna megyei lakodalmi szokásokról; adatainak java érthetően az általa jobban ismert és kutatott Tolnai Sárköz lakodalmas anyagaira épült. Őt követte Kapitány Orsolya, a kaposvári Rippl-Rónai Megyei Múzeum ny. etnográfus-muzeológusának vetített képes előadása a külső-somogyi, a mi pillés vidékünkkel érintkező és ahhoz már szép példákkal szolgáló (attalai, de értényi és jobban törökkoppányi) női öltözet, valamint asszonyi fejviselet változásokutatójáról; célirányos és élvezetes múzeumi tárgyi példatárral fűszerezve. Ekkor emlékeztünk meg a viselet téma átfogó és a somogy–tolnai táj nagyszerű kutatójáról, dr. Knézy Judit (1940–2023) etnográfusról, akitől a hét szerdáján búcsúzott Budapesten a szakmai közösség. A meghirdetett program harmadik és egyben utolsó előadója volt